

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Mogyoródi Emese

A Szókratész-per

Jelen tananyag a Szegedi
Tudományegyetemen készült az Európai
Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Szegedi Tudományegyetem
Cím: 6720 Szeged, Dugonics tér 13.
www.u-szeged.hu
www.szechenyi2020.hu

SZÉCHENYI

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

A SZÓKRATÉSZ-PER

Dr. habil. Mogyoródi Emese

2. Téma

A szofisták

Szegedi Tudományegyetem
Cím: 6720 Szeged, Dugonics tér 13.
www.u-szeged.hu
www.szechenyi2020.hu

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

2. TÉMA: A SZOFISTÁK

Mogyoródi Emese

Platon
Gorgias

5. Lecke
A nomosz vs. phüszisz
vita

20 – 25
PERC

A nomosz vs. phüszisz vita

A **nomosz** vs. **phüszisz** vita az V. század legfontosabb vita témája volt, mely a szofistákat, természetfilozófusokat, orvosokat, történészeket, politikusokat egyaránt foglalkoztatta.

φύσις (phüszisz) = „természet”:

- a) az egész (látható vagy láthatatlan) valóság,
- b) egy adott dolog sajátlagos tulajdonságainak összessége (pl. „emberi természet”):
 - **deskriptív** fogalom
 - szembenáll a *külső erő által rákényszerített* tulajdonságokkal

νόμος (nomosz) = „szokás”, „törvény”, „konvenció”

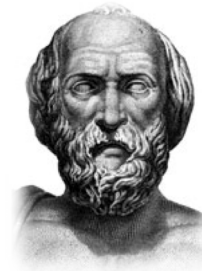
- **preskriptív** fogalom → „legközelebbi modern megfelelője eszerint a **norma**” (G. B. Kerferd: *A szofista mozgalom*, 140.o.)

A vita centrális kérdései:

- Vajon a törvények/szokások/erkölcsök (**nomosz**) univerzális (objektív) kötelező erővel bírnak-e vagy sem?

- **Mi az értékek** (szokások, erkölcsök, társadalmi elvárások) **végző forrása**? A **természet** (*phüszisz*), vagy a társadalmi **megegyezés** (*nomosz*)?
- Bármelyik is a forrása, miben áll az ember számára **jó élet, illetve boldogság** („kiválóság” + „jólét”) egyéni, illetve társadalmi szinten?

Azt, hogy ezek a kérdések felmerültek, abban a történeti kontextusban kell értelmeznünk, hogy **a törvényeket** (szokásokat, erkölcsöket, vallás erkölcsöt) **a görögök hagyományosan isteni eredetűeknek tekintették**, ennél fogva **univerzálisan kötelezőeknek**:

- Lükurgosznak, Spárta mitikus törvényhozójának alkotmányát a legenda szerint Apollón hagyta jóvá (Xen. *Lac.* 9.5);
- Hérakleitosz így szól a törvényről:

„Ésszel beszélve meg kell erősítenünk magunkat azzal, ami mindenekben közös, mint törvénnyel a város, sőt, még sokkal erősebben. **Mert minden emberi törvény egyből táplálkozik, az isteniből.** Ez ugyanis annyira érvényesül, amennyire akar, és elég az ereje mindennel szemben, és felül marad” (fr. 114. ford. Kerényi Károly).

Ebből a felfogásból az következik, hogy **a törvényes** (a közösség és/vagy a vezetők által elrendelt) = **jogos, igazságos, helyes, jó.**

Azonban a görögök más népekkel való megélénkülő kulturális kapcsolatai (ld. Xenophanész, Hekataiosz, Hérodotosz), valamint a demokratikus politikai átalakulás során felvetődnek a kérdések, vajon

- univerzálisak-e a törvények, és vajon
- garantálják-e a „jólétet” pusztán annál fogva, hogy egy adott közösség elrendelte őket?

törvényes = jogos, igazságos, helyes, jó??

A vitában **több álláspont** bontakozott ki.

I. A „naturalista” álláspont

A szofisták többsége „*phüszisz*-párti” („naturalista”):

- a törvények nem rendelkeznek univerzális érvényességgel, pusztán emberi megállapodás (konvenció) során jönnek létre, ezért tökéletlenek;
- ennél fogva nem garantálják a jó életet, ellenkezőleg, (többnyire vagy mindig) szemben állnak a „természet szerint” jóval (jogossal, igazsággal, helyessel);

törvényes ≠ jogos, igazságos, helyes, jó

- a jó élet elérése érdekében a „természet” parancsait kell megismernünk és követnünk:

„A legtöbb dolog, amit **nomosz** szerint igazságosnak tartunk, ellenségesen áll szemben a természettel.”

„Azok a dolgok, amelyeknek hasznos voltát a **törvény** szabta meg, **béklyói a természetnek**, míg amelyeknek hasznos volta a **természettől** való, **szabadok**” (Antiphón: *Az igazságról*. SZF, 62.o.).

A naturalista álláspont azonban több csoportra osztható aszerint, hogy a fenti, közös álláspontot mennyire radikálisan képviselik, illetve e felől tekintve hogyan értékelik a fennálló törvényeket:

1.) „Önzó naturalista” álláspont

- A természet szerint jó/jogos/igazságos **nem az egyenlőség** (amit a fennálló törvények előírnak), hanem az, **ha a kiválóbbnak (erősebbnek) több jut, mint a hitványabbnak (gyengébbnek)**: az állatvilág törvényei arra utalnak, hogy ez a természet rendje, tehát nekünk embereknek is ezt kell követnünk.
- A fennálló **törvények**, melyek ennek az ellenkezőjét parancsolják, **valójában a gyengék („a tömeg”) mesterséges konstrukciói**, melyek arra szolgálnak, hogy megfélemezzék a természettől fogva erősebbeket, és ők uralkodjanak felettük, illetve hogy elkendőzzék gyengeségüket.
- Ezzel szemben a „**természet törvénye**” azt írja, hogy a jó élet elérése érdekében **a természettől fogva kiválóbb** rázza le magáról a törvényt minden

igáját, és szerezzé meg magának mindazt, amit vágyai és hajlamai megkövetelnek; ez a törekvés morálisan egyáltalán nem elítélendő, ellenkezőleg, **ebben áll a valódi erény, a természet törvénye által parancsolt moralitás** (vö. Platón: *Gorgiasz* 482c-484c, 491d-492c).

– „KALLIKLÉSZ: (Mert) ... hogyan lehetne az ember boldog, ha szolgálja valakinek? Nem, nem, a természet rendje szerint nem ez a szép és jogos. Aki jól akar élni – most kertelés nélkül fogok beszélni –, az vágyait nem fékezi, hanem hagyja nagyra nőni; elég bátor és elég okos ahhoz, hogy ki is tudja őket elégíteni, akármilyen nagyok [...] Mindez a tömeg számára nem lehetséges. Ezért a tömeg megbélyegzi az ilyeneket: mivel szégyenli, hogy ő nem képes erre, megpróbálja rejtegetni saját tehetetlenségét, s ezért [...] csúnya dolognak nyilvánítja a féktelenséget, szolgáskorba kényszerítvén ezáltal a természettől kiválóbb embereket” (Platón: *Gorgiasz* 491e-492a, ford. Horváth Judit).

2.) „Felvilágosult naturalista” álláspont („pozitvlista” etika)

E szerint az a tény, hogy a törvények nem természettől fogva adóttak, hanem emberi megállapodás eredményei, még nem jelenti, hogy semmilyen körülmények között ne engedelmeskedjünk nekik:

„Igazságosság az, ha a polgár nem hágja át törvényeit a városállamnak, amelyben él. Legnagyobb haszna az embernek az igazságosság alkalmazásából származik, ha tanúk előtt cselekedvén betartja a törvényeket; ám egyedül és tanúk nélkül a természet parancsai szerint jár el (Antiphón Fr. 44. SZF, 61.o.).

II. A „legalista” álláspont

A naturalista állásponttal gyökeres ellentétben állnak a **nomosz-pártiak** vagy „legalisták”: Platón, Szókratész, Arisztotelész, valamint a szofisták némelyike, pl. Prótagorasz, Anonymus Iamblichi, Kritiasz.

Az álláspont szerint a törvények

- nem csupán **univerzális érvényességűek**, de

- **biztosítják az emberi jólétet és biztonságot** is mind társadalmi, mind pedig egyéni szinten; semmilyen emberi társadalom nem lehet működőképes nélkülük: az egyes ember nem képes egyedül élni, ezért szövetségre kell lépjen másokkal (Prótagorasz, Anonymus Iamblichii → „társadalmi szerződéselmélet”); a törvények tisztelete tehát voltaképpen *az emberi természet* integráns része;
- Szókratész és Platón szerint **mind az egyén, mind a társadalom jólétének kulcsa az önkorlátozás és a mértékletesség** – „szókratészi evangélium”: „jobb igazságtalanságot elszenvedni, mint elkövetni”.

Lásd: 4.
Téma, 3.
Lecke

III. „realista” v. „konvencionalista” álláspont

Az álláspont hasonlatos a naturalista felfogáshoz, mindazonáltal megkülönböztetendő attól, mert **nem preskriptív, hanem deskriptív**:

- számot kell vetnünk **azzal a ténnyel**, hogy az emberi természet olyan, hogy a mindenkor uralmon lévők hozzák a törvényeket; **az igazságosság nem más, mint ami a mindenkor hatalmon lévők érdekeit szolgálja**.

Ezt képviseli Thraszümakhosz (*Az állam* I. könyv), és Thuküdidész: *A peloponnészoszi háború* c. művében szereplő ún. „reálpolitikusok” (műtiléné-vita; méloszi dialógus: 5.85-116).

„ATHÉNIÁK: Nos, jó. Mi tehát egyáltalán nem szándékozunk előttetek szép szavakat hangoztatva – hogy például a médek legyőzése után minket illet az uralom [...] – hosszadalmas és alig elhíhető szónoklatok tartani [...] Hiszen épp olyan jól tudjátok, mint mi, hogy az emberek között jogegyenlőségről csak az erők egyensúlya esetében lehet beszélni, **a hatalmas azonban végrehajtja, amit akar, a gyenge pedig meghajlik előtte**. [...] Ami az isten jóindulatát illeti, az, reméljük, minket sem fog cserbenhagyni. Hiszen mi semmi olyasmit nem kívánunk vagy teszünk, ami ellentmondana az emberek istenről való véleményének [...]. S istenről nagy valószínűséggel, az emberről pedig minden bizonnyal állíthatjuk, hogy **a természetükben mindig ott rejlik kényszer alapján, ha megvan rá a hatalmuk, uralkodni akarnak**. Ezt a törvényt **nem mi találtuk ki**, s fennállása óta nem mi alkalmazzuk először, hanem **már készen örököltük**, s minden időkre érvényes örökségként fogjuk is hátrahagyni (Thuküdidész: *A peloponnészoszi háború* 5.89, 105, ford. Muraközy Gyula).”

A **mélosziak** a háborúban semlegesek szerettek volna maradni, szövetséget kértek az athéniaktól. Az athéniak azonban **a természet törvényre hivatkozva lemeszárolták és gyarmatosították őket**.

További olvasmányok:

G. B. Kerferd: *A szofista mozgalom*. Osiris, Budapest 2003, 139-162.

Ellenőrző kérdések:

1. Milyen kérdések vetődtek fel a *nomosz* vs. *phüszisz* vitában?
2. Miért vetődtek fel ezek a kérdések?
3. Milyen nézeteket képviselt a naturalista álláspont? Milyen változatai voltak, és miben állt közöttük a különbség?
4. Milyen nézeteket vallott a legalista álláspont, és kik voltak képviselői?
5. Mi a realista álláspont lényege, és kik képviselték?

Kiválósági kérdések, feladatok:

1. Az „önző naturalista” álláspont értékelése során Kerferd vitába száll Shorey-val, aki szerint ez „az immoralista felfogás legékesszólóbb megnyilatkozása az európai irodalomban”. Kerferd állítása szerint ezzel szemben „Kalliklész álláspontja [...] nem immoralista. A konvencionális jogot éppen a jobbnak és erkölcsileg felsőbbrendűnek tekintett természeti jog nevében veti el” (*A szofista mozgalom*, 147.o.). Mennyiben helytálló ez az ellenvetés, mennyiben nem?
2. Vajon milyen igazságszolgáltatási alternatívát nyújthat a naturalista vagy a realista álláspont a (konvencionális) törvénnyel szemben?